

Hrvatsko jezikoslovlje u povojima

(Marijana Horvat; Ermina Ramadanović: *Jezikoslovni priručnik Blaža Tadijanovića* Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik (1761). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013, 377 str.)

Jezikoslovni priručnik Blaža Tadijanovića jedanaesta je knjiga u nizu Pretisci. U njoj se donosi pretisak Tadijanovićeve djela *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (Magdeburg, 1761; 2. izdanje Tropolje, 1766), prve slavonsko-njemačke gramatike, vježbenice i rječnika ujedno.

U transkripcijskim načelima (3–4) autorice podvlače potrebu očuvanja »što vjernije slike Tadijanovićeve jezika«. Kako bi se u potpunosti vidio stupanj primjene fonološkoga i morfonološkoga pravopisnog načela, autorice su dosljedno prenijele (ne) jednačenje po zvučnosti, po mjestu tvorbe, redukcije itd. Veliko i malo slovo te interpunkcijski znakovi uređeni su prema suvremenom pravopisu.

Pretisak izvornika iz 1761. otisnut je usporedno s transkripcijom (5–221), po dvije stranice s lijeva i zdesna, sa zaokretom. Tadijanovićeve je grafije transkribirane na suvremenu hrvatsku latinicu, uz preslovljenje teksta na njemačkom jeziku iz gotice u latinicu

i prijepis dijelova na francuskom jeziku.

Tadijanovićevo djelo vrlo je zanimljivo i po svom ustroju i po sadržaju koji nudi čitatelju. U načelu purist, Blaž Tadijanović *Pridgovorom* (6–10) upućuje čitatelja na materinski jezik i izbjegavanje germanizama (ne osvješćujući pritom mnoštvo turcizama kojima se neštedimice služi). U *Ubavistenju* (10–28) čitatelj dobiva upute za uporabu knjige, pouku o izgovoru njemačkih glasova, njemačkih gramatičkih članova, a potom i korisne savjete o pisanju razgodaka, kratica, velikoga i maloga slova itd.

Dvojezični hrvatsko-njemački rječnik zaprema znatan dio knjige. U poglavlju *Imenovanja stvari u jeziku ilirski i njemački* (28–90) imenice su pojmovno razvrstane u 39 leksičkih gnijezda, naslovljenih: *Od Boga i stvari duhovnih, Od vrimena, Od ti(j)ela, Od dana u tjednu, Od ruda, Od varoša, Od mira, vojske i oružja, Od polja i šume, Od zanata i alata* itd. U drugom dijelu, kojega je nazvao *Knjiga druga – od riči koje se često u govorenju potribuju* (90–118), Tadijanović upoznaje čitatelja s pridjevima i priložima, dok *Knjiga treća – od ri(j)eči koje se predstavljaju prid imenih* (118–124) daje popis veznika, prijedloga i uzvika. Posljednja, *Četvrta knjiga – od riči uopćenu* (124–148) donosi usporedan popis hrvatskih i njemačkih glagola.

Dakle, Tadijanović je rječnički dio knjige podijelio po vrstama riječi.

U gramatičkom dijelu knjige, nazvanom *Drugi dil, u komu se uzdržaje način od prigibanja imena* (148–162), autor je predočio sklonidbu gramatičkih članova u njemačkom jeziku, potom sklonidbu imenica i zamjenica te sprezanje glagola *biti* i *ljubiti* u hrvatskom i njemačkom jeziku. U poglavlju *Razgovor* (162–197) donose se primjeri različitih situacija iz svakodnevnoga života (primjeri pozdrava, općenitih pitanja, razgovora o spavanju, jelu, piću, odijevanju itd.) koji recipijentu trebaju olakšati proces usvajanja njemačke gramatike. *Način pisati liste* (198–206) uči korisnika kako korektno sastaviti molbu, zahvalu ili odgovor. U dijelu *Slide natpisi* (206–219) čitatelju su ponuđene gotove formule obraćanja vojnim dužnosnicima i običnim vojnicima, svećenstvu, a potom i civilnim osobama (trgovcu, brijaču, bratu, ocu) na francuskom jeziku, uz nekoliko obrazaca na hrvatskom jeziku i pišćeve oproštajne poruke. Na samom se kraju (220–221) nalazi tablica množenja na njemačkom jeziku, posljednji doprinos pouci njemačkoga jezika.

Prije same jezične analize autorice Horvat i Ramadanović ukratko su se osvrnule na bio-bibliografske činjenice o Blažu Tadijanoviću (223) te razložile strukturu ovog jezikoslovnog djela (223–226). U poglavlju *Svašta po malo - rječnik ili*

gramatika (227–228) opredijelile su se za naziv praktični ili priručni rječnik, čiji se gramatički dio može zvati aneksnom gramatikom. Naposljetku, autorice su predočile i presjek kroz dosadašnja istraživanja o jezikoslovcu Blažu Tadijanoviću i njegovu djelu *Svašta po malo* (228–229).

Detaljna jezična raščlamba Tadijanovićeva djela, pored slovopisnih i pravopisnih crta, uključuje sve jezične razine, s posebnim naglaskom na tvorbi. U poglavlju *Slovopis* (230–236) autorice su zorno predočile Tadijanovićeve grafijski sustav kao prilično sigurno polazište za nedvosmisleno čitanje, dok je iz poglavlja *Pravopis* (237–241) razvidno Tadijanovićevo kolebanje između morfonološkoga i fonološkoga pisanja. Važne odlike fonološkoga sustava predočene su u poglavlju naslovljenom *Fonologija* (242–246): prevlast ikavskoga refleksa jata, nesustavna provedba vokalizacije završnoga *-l* u glagolskom pridjevu radnom, nesažimanje skupine *-ao* te česta depalatalizacija. Morfološka analiza koju su autorice predočile u dijelu *Morfolologija* (247–253) pokazala je prevlast novoštokavskih morfoloških crta u Tadijanovićevu morfološkom sustavu, zadržavanje starih nastavaka u dativu i lokativu množine, postupno nametanje novih nastavaka u instrumentalu, kao i sklonost sinkretizmu lokativa i instrumentalala. Također je zanimljiv iskorak koji Tadijanović čini u odnosu

prema drugim slavonskim piscima kad je riječ o infinitivu: kod drugih autora uobičajen infinitiv bez završnoga *-i* u njega je izuzetak.

Tvorba riječi (254–319) najobimnije je poglavlje u knjizi. Razina akribije kojom su autorice razložile ovu jezičnu razinu ne ostavlja čitatelja ravadušnim. Pritom ponajprije mislimo na zoran uvid u različite pristupe i tumačenja u određivanju tvorbenih načina te na odnos motiviranih i nemotiviranih riječi sa stajališta povijesne i suvremene tvorbe. Nakon razlaganja dosadašnjih teorijskih očišta i prijedora koji ih prate, Marijana Horvat i Ermina Ramadanović nude vlastitu sistematizaciju koju primjenjuju na pojedine vrste riječi (254–258). Prema njima se u postupke kojima nastaju izvedenice ubrajaju: sufiksalsna tvorba, prefiksalsna tvorba, prefiksalsno-sufiksalsna tvorba, preobrazba, unutarnja tvorba i tvorba skraćena. S druge strane tvorenice nastale slaganjem, složenice, nastaju ovim tvorbenim načinima: slaganjem, složeno-sufiksalsnom tvorbom, sraštanjem, srašteno-sufiksalsnom tvorbom, polusloženičnom tvorbom, prefiksoidnom tvorbom, sufiksoidnom tvorbom, prefiksoidno-sufiksoidnom tvorbom i tvorbom pokrata. Prema ovim su tvorbenim načinima razvrstane imenice (258–274), pridjevi (275–287), zamjenice (287–290), glagoli (290–311), prilozi (311–317), prijedlozi (317–319) i veznici (319).

Analizirani se primjeri uspoređuju s potvrđama iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU, za koji nije ekscerpirana građa iz Tadijanovićeve djela. Raščlamba tvorbe imenica pokazala je postojanje velikoga broja tvorenica starijega postanja koje je Tadijanović preuzeo, ali i nezanemariv broj autorskih tvorbi kojima je Blaž Tadijanović nastojao popuniti suficitarne kategorije hrvatskoga jezika, npr. nova zanimanja i terminologiju. U svim su kategorijama riječi autorice uočile postojanje određenoga broja hapaksa koji su neobični zbog značenja koje ima tvorenica i neuobičajenih novotvorenica nastalih primjenom postojećih modela tvorbe riječi ili prijevodom s njemačkoga jezika čije vrijeme postanja i značenje mogu bitno promijeniti objašnjenja natuknica u Akademijinu rječniku.

Iz raščlambe predočene u poglavlju *Sintaksa* (320–324) vidimo da je struktura Tadijanovićeve rečenice jasna, a da su odstupanja vezana uz stilski obilježen red riječi najčešće posljedica preslikavanja njemačkih sintaktičkih uzusa. U dijelu *Leksik* (325–331) autorice podvlače učestalost latinizama i turcizama u jeziku Blaža Tadijanovića, posljedice autorova svećeničkoga zvanja i naslijeđe govora rodne mu Slavonije te iznimno brojne sinonimske parove/nizove, uslijed želje da djelu priskrbi što veću čitateljsku zajednicu.

Koncizan *Zaključak* (332–334) kratko i pregledno rekapitulira značajke Tadijanovićeve jezika na svim jezičnim razinama. Nakon *Literature* (335–341) slijedi *Popis tvorenica* (342–363) pregledno razvrstan prema vrstama riječi, a potom i tvorbenim načinima. Knjiga je opremljena i korisnim popratnim tekstovima: ljetopisom Tadijanovićeve života (364), popisom dosadašnjih izdanja priručnika *Svašta po malo* (364), važnijom literaturom o autoru i djelu (365–367), bilješkama (372–373) te kratkim obraćanjem urednika (374).

Bogato opremljen *Jezikoslovni priručnik Blaža Tadijanovića Svašta po malo* koncepcijski je uspješna kombinacija pretiska važnoga, a slabo poznatoga djela koje stoji na samom početku razvojnoga puta hrvatskoga jezikoslovlja s iscrpnom popratnom studijom, koja djelo pozicionira na zasluženom mjesto te ga objašnjava na svim jezičnim razinama, s posebnim naglaskom na rječotvorju. Stoga je ova monografija važan priručnik s područja povijesti jezika, povijesne gramatikologije i leksikologije i nezaobilazna postaja svakom znanstveniku koji se bavi tvorbom riječi.

Vladimira Rezo